

Kovács Eszter

Traktorlámpából diszkófény Egy falusi diszkó működése az 1980-as években

A nyolcvanas években a népi kultúra rituális gyakorlatainak változása, összefüggésben a technológiai fejlődéssel és a hiánygazdaság okozta életminőség romlásával, társadalmi változásokat eredményezett.¹ Ez a folyamat leginkább a fogyasztás területén ragadható meg, amelyben a nyugat-európai és az amerikai fogyasztási cikkek egyfajta kultikus tárggyá, mintegy szinonimájává váltak a Nyugatnak. Annak ellenére, hogy a rezsim bőséget ígért, a luxus korlátai és jellemzői változékonyak és átmenetiek maradtak, ami megmagyarázza a társadalom ellentmondásos hozzáállását a fogyasztáshoz.² A romániai társadalom a szabadidő-eltöltés minden területén próbálta követni az iparosodott világ általános tendenciáját, amely modell a mentalitás szempontjából nem volt idegen, távoli, még akkor sem, ha Ceaușescu totalitárius rendszere megpróbálta a lehető legtávolabb tartani a román lakosságot a nyugati hatásoktól. Például a bálakat fokozatosan diszkók váltották fel, legalábbis a városi területeken, és a hagyományos népviseletet modern ruhákkal helyettesítették, amelyek megrendelésre készültek a nyugati divat szerint. Ilyen fontos szabadidő-eltöltő alkalom volt a moziba, diszkóba járás vagy a csoportos tévézés.³ Ezek a tevékenységek az úgynevezett *megélt kultúra* (lived culture) új formái voltak, amelyek a társadalom általános haladásával fejlődtek, függetlenül a fejlett szocializmustól.⁴

A következőkben a nyolcvanas években üzemelt gyergyószárhegyi⁵ diszkó működését rekonstruálom, figyelembe véve a korszakra jellemző informális hálózatok, a hivatalos tiltások

Kovács Eszter (1991) – szociológus, PhD, óraadó oktató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Kommunikáció- és Médiatudományi Intézet, Budapest, kovacs.eszter0519@gmail.com

¹ Ștefănescu Simona: „Cultură tradițională” în România în perioada comunistă. *O analiză din perspectiva studiilor culturale*. Revista de Sociologie XXI(2010) 3/4. 258.

² Larissa Zakharova: *Everyday Life Under Communism: Practices and Objects*. Annales. Histoire, Sciences Sociales LXVIII(2013) 2. 315.

³ A Gyergyói-medencében a vizsgált időszakban mindenütt népszerűek voltak az illegális filmezős esték. Általában este 8-9-kor kezdődtek az összejövetelek, és rendszerint hajnalig tartottak. Ezek az alkalmak voltak a helyiek szóhasználatában a *videopartik*. Egy újfajta élményt nyújtott a résztvevőknek, mivel korlátozott lehetőségük volt az embereknek Románián és a keleti blokkon kívüli életéről tájékozódni. Kovács Eszter: „A Dalmát kiskutyát is megnéztük volna ötször és tízszer.” A videózás jelensége a Gyergyói-medencében az 1980-as években. Erdélyi Társadalom XIX(2022) 1. 74–77, 88–89.

⁴ Ștefănescu: *i.m.* 258.

⁵ Gyergyószárhegy Gyergyószentmiklóstól 6 km-re a Szármány-hegy déli oldalán 770 méter tengerszint feletti magasságban fekszik. Szárhegy lakossága etnikai és vallási szempontból homogén, többségében magyar, római katolikusok lakják. A falu hírneve Bethlen Gáborhoz és a Lázár grófokhoz fűződik, ugyanis Bethlen a gyermekéveit a szárhegyi Lázár-kastélyban töltötte. Szárhegy hasonlóan a Gyergyói-medence falvaihoz, nyelvi és kulturális hagyományaihoz ragaszkodó település, ahol az egyház társadalomszervező ereje kimagasló. Péter László: *Forbidden Football in Ceausescu's Romania*. Basingstoke. Palgrave Macmillan. 2018. 19.

és megengedések, illetve és a szocialista barkácsolás jelenségét.⁶ Hivatalosan az állam által legitimnek tartott szabaddíós lehetőség volt, amelyben a fogyasztott médiatartalom felülről ellenőrzött és cenzúrázott volt. A formális keretek mögött azonban egy informális hálózat működtette a diszkót, melynek funkciója egy szórakozási lehetőség megteremtése és a nyugat-európai és amerikai médiatermékek, fogyasztási cikkek terjesztése volt.

Elméleti és módszertani keretek

A kutatáshoz az etnográfiai módszerek alkalmazását választottam, félig strukturált mélyinterjúk képezik a kutatás empirikus alapját. A módszert alkalmasnak találom arra, hogy a kérdezettek múltbéli életvilágához közelebb kerüljünk, ezáltal leírhatók és rekonstruálhatók az általuk megélt életesemények,⁷ illetve lehetőséget nyújtanak arra, hogy az elbeszélések alapján rekonstruálható a hetvenes-nyolcvanas évek időszaka. Ennek ellenére szem előtt tartom, hogy a kutató nincs a mindent egyszerre tudás, vagyis az összes lehetséges nézőpont birtokában a múlt rekonstruálásában, és a jelen perspektívájából értelmezi, értékeli a múltat.⁸ Tehát ez a fajta interjú módszer nem reflektál az egykor megélt élmények és a jelenben felidézett események különbségének folyamatára, jelen esetben az eltelt harminc év változásaira. Másrészt arra sem ad lehetőséget, hogy megválaszoljam, mi is történt valójában, így nem célozom az objektív igazság vagy az objektív történet felderítésére.⁹ A módszer alkalmazásával az volt a célom, hogy az egykori társadalmi kontextust és a felhalmozott tapasztalatokat előhívjam. Olyan adatközlőket választottam ki (hólabdamódszerrel), akik a vizsgált időszakban a témakörrel kapcsolatba hozhatók. A legépebb interjúszövegekből adatbázis készült, ahol anonimizálva, kódokhoz rendeltem az interjúalanyok személyét (pl. R1, R2 stb.).¹⁰ A kódnevek a következők szerint lettek csoportosítva: nem, életkor, település, munkaterület és az interjú fajtája.¹¹ A foglalkozások megjelölésekor csak a tág értelemben vett területet neveztem meg. Az interjúalanyok Gyergyószentmiklósról, Gyergyószárhegyről, Gyergyóalfaluból kerültek ki.

A tanulmány elméleti keretének egyik hangsúlyos fogalma az *informalitás*, ami a formális szabályokhoz és a hivatalos eljárásokhoz képest a nem konvencionális cselekvések alkalmazását jelöli, a hivatalos szintér mögött zajló tevékenységeket.¹² A tágabb értelemben vett informalitás a társadalomban létező nyílt titkokat, íratlan szabályokat és rejtett praktikákat jelöli,¹³ azt, aho-

⁶ Az esettanulmány a szerző doktori disszertációjának (*Informalitás, önszerveződés, kvázi-nyilvánosság. Kultúra, sport, hétköznapi diskurzusok, egyházi ünnepek és szórakozás a Gyergyói-medencében az 1970-1980-as években*) és az NKFI 128848 számú projekt keretében megvalósult kutatás.

⁷ Steinar Kvale: *Az interjú – Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. Bp. 2005. 20.

⁸ Gyáni Gábor: *A történelem mint emlék(mű)*. Bp. 2016. 55–56.

⁹ Kovács Éva: *Elbeszélte történelem*. Replika LVIII(2007). 42–43.

¹⁰ A tanulmányhoz kapcsolódó interjúalanyok adatbázisa a szöveg végén olvasható.

¹¹ Az interjúk anonimizálásában Luis Corti, Annette Day és Gill Backhouse kvalitatív adatok anonimizálásáról szóló tanulmánya szerint jártam el. Luis Corti: *Progress and Problems of Preserving and Providing Access to Qualitative Data for Social Research – The International Picture of an Emerging Culture*. Qualitative Social Research I/III(2000); Luis Corti–Anette Day–Gill Backhouse: *Confidentiality and Informed Consent: Issues for Consideration in the Preservation of and Provision of Access to Qualitative Data Archives*. Qualitative Social Research I/III(2000).

¹² Barbara A. Misztal: *Informality. Social Theory and Contemporary Practice*. London 2000.

¹³ A romániai köznyelvben a szovjet típusú *blat*nak az úgynevezett PCR akronima volt a megfelelője, amely látszólag a Román Kommunista Pártot (Partidul Comunist Român) és annak segítségét jelölte, viszont ennek a hétköznapi napokban használt jelentése a *Pile – Cunoștințe – Relații* (összeköttetések, tudás, kapcsolatok), ami szükséges volt az

gyan az emberek intézik a dolgaikat az élet legkülönbébb területein.¹⁴ A jelenség szociálpolitikai és szociokulturális tényezőire Alena Ledeneva az orosz *blat* kifejezést hozza példaként. A hiánygazdaság következtében kialakult informális kapcsolatokat hívták így az egykori Szovjetunióban. A kifejezés az úgynevezett intézésekre vonatkozott, ahogyan az emberek a dolgaikat a személyes kapcsolataikon keresztül, a kölcsönös szívességek rendszerében végezték.¹⁵ A tanulmány másik kiemelt fogalma a barkácsolás mint a szocialista társadalmak hiánygazdálkodásában jelenlévő hétköznapi kreativitás. Attól válik egy gép, egy eszköz stb. barkácsolt termékké, hogy azt az emberek hiányként élik meg, a megalkotásában pedig az éppen rendelkezésre álló eszközök segítenek, és azok ötvözése. Barkácsolás alatt eszközök, tárgyak előállítását értjük, amely során az előállítás, az anyagok mennyisége és minősége véletlenszerű, a termék végső formája pedig a készítés közben alakul ki. A nem kapható kellékeket, alkatrészeket kényszerültek pótolni az éppen rendelkezésre álló eszközökkel, aminek következménye egy helyi „találmány” rögtönzése lett, a jelenséget *kényszerített innovációnak* is nevezik.¹⁶ A kreativitás mellett az informális kapcsolati tőkét is célorientáltan tudták alkalmazni, amely az évek során habituális elemmé vált az emberek viselkedésében.¹⁷

A Nyárfás diszkó és a mozi egyesülése

Noha a második világháború előtt már léteztek az országban a mozik, azok csak a nagyvárosokban működtek, és csak bizonyos emberek számára voltak elérhetőek. A mozik látogatása az 1940-es és az 1950-es években vált tömeges jelenséggé a városokban. A vidéki területeken a mozi helyettesítői voltak azok a filmek, amelyeket hétvégeként sugároztak (egyes falvakban) a kulturális központokban, az úgynevezett „mozikaravánok” közreműködésével. Ezt a következőképpen szervezték meg: néhány nappal a vetítés előtt egy autó haladt át a falvakon, és egy megafonon keresztül meghirdették a vetíteni kívánt filmet, valamint a dátumot és a helyet, ahol megnézhető lesz. Majd a filmvetítés következett a megjelölt időpontban és helyen – általában a kulturális központban vagy iskolai helyiségekben, a szabadban stb. Ekkor kezdődött el a mozi-ba járás, mint társadalmi gyakorlat. A közölt „üzeneten” túl, a találkozás alkalmá, a társadalmi jelentősége erősebb volt, mint önmagában a filmnézés gyakorlata. A román kommunizmus első szakaszában az orosz proletár- és tanítófilmek vetítése volt túlsúlyban, később jelentek meg az indiai filmek és a történelmi román filmek, majd a hatvanas évek „nyitás”-korszakában a nyugati filmek is.¹⁸ A korszakban Gyergyószentmiklóson és a környező falvakban is rendszeresek voltak a filmvetítések. A visszaemlékezések mindig kiemelik a mozi-ba járás társadalmi fontosságát, annak ellenére is, hogy a vetített filmek „vegyesek” voltak.

ügyintézéséhez. Stoica Augustin: *Old Habits Die Hard? An Exploratory Analysis of Communist-Era Social Ties in Post-Communist Romania*. European Journal of Science and Theology VIII(2012). 172–175.

¹⁴ Alena Ledeneva: *Global Encyclopaedia of Informality. Understanding Social and Culture Complexity*. I. London 2018.

¹⁵ Alena Ledeneva: *Russia's Economy of Favours: Blat, Networking, and Informal Exchange*, Cambridge University Press, Cambridge. 1998. 11–38.; uő: „Blat” and „Guanxi”: *Informal Practices in Russia and China*. Comparative Studies in Society and History LI(2008) 119–127.; uő: *Global Encyclopaedia of Informality. Understanding Social and Culture Complexity*. II. London 2018.

¹⁶ Kuczsi Tibor: *Kisvállalkozás és társadalmi környezet*. Budapest, Jelen Kutató Alapítvány. 2011. 103.

¹⁷ Böröcz József: *Kistársadalom – kiskapuk*. Replika CXII(2019) 11. 132.

¹⁸ Ștefănescu: *i. m.* 247.

„Moziba nagyon szerettünk járni, és olyan jó filmeket tettek be, mikor már kezdett enyhülni [a rendszer]. Mondjuk Sergiu Nicolaescu filmjeiből már elégünk volt, nem bírtuk a propagandát. Jöttek a külföldi filmek s a magyar filmek, akármilyen silány volt, mentünk.” *R10*

„Akkor mozivetítés volt minden nap. Alfaluban ilyen emelkedős moziterem volt. A gyerekeknek minden vasárnap délelőtt ilyen matiné, mert délután-este, ugye, csak szülőkkel lehetett moziba menni. A hazafias dolgokra úgy nem emlékszem, valami híradó volt, de az kiesett. Arra emlékszem, hogy az indiai filmek akkor, mikor mi gyerekek voltunk, nagy divat volt.” *R45*

„Volt itt mozi Alfaluban, s kötelezően kilenctől volt a gyermekeknek, úgyhogy ne tudjál menni a templomba, kellett menni a moziba. Viszont délután gyermekeknek nem szabadott menni a moziba. Pl. volt a Dactari, ez ilyen dzsungelben játszódik le, ilyen állatos film, s ilyen hazafias filmek voltak. Inkább misére mentek.” *R38*

A vizsgált korszakban az egész országban érezhető volt a kulturális termékek választékában beállt szigorú ideológiai töltet. Ezalól a Szárhegyen vetített filmek sem voltak kivételek. Ráadásul a megyei kultúrbizottság által évente meghatározott bevétel tervét is teljesíteni kellett.

„Állandóan az volt a baj, hogy nem sikerül teljesíteni az előírt tervet, s mondtuk neki [az akkori mozigépésznek], hogy megcsináljuk, Rózsika néni, csak ne azt a filmet vetítsék, amit nem néz meg senki. Ilyen kóreai, kínai, rengeteg román film volt. Nem tudtunk változatos filmeket rakni a moziban, mert hatalmas nagy pléhkorongokban érkezett a postára. Általában politikai nevelő filmek voltak, franc nézte meg. S eléggé megemelték a teljesítési bevételt. Addig volt 1300 lej, egy hónapban két lejenként ennyit kellett összegyűjteni, s akkor megemelték vagy 2500 lejre. *R34*

A mozi bevételi hiánya és a helyi diszkó egyre nagyobb népszerűsége eredményezte azt a megoldást, amikor a két intézmény informálisan egybefonódott: a filmvetítések száma lecsökkent, és a diszkóalkalmak „kinyúltak”. Mielőtt erre bővebben kitérnék, röviden ismertetem a diszkó kialakulásának körülményeit: a zenepreferenciákat, a diszkó működéséhez szükséges beszerzési technikákat, a barkácsolási megoldásokat, amellyel a nyugati minták szerint igyekeztek szervezni a diszkóesteket.

„Ahol van most a Gazdabolt, ott volt régebb a cukrászda, no, s ott kezdtünk diszkózni. Az iskolának volt két ilyen lemezből csinált valamilyen hangfala, hát, elég gagyin szólt, de ezzel kezdtük el. Ez még 1980 előtt volt, a katonaság előtt [...]. Amíg mi katonák voltunk, a kultúr alatt volt egy pince. Oda ilyen nyírfá oszlopokat úgy beraktak, hogy ne lehessen bemenni, s akkor J. szépen kifestette a pincét, és így kezdődött. A katonaság után akkor a Nyírfásba, a pincébe folytatódott. Javarészt Gy. hozta a szalagokat, volt neki Bukarestben egy cimborája, aki stúdióminőségű szalagokat küldött neki, s meg kellett venni tőle pénzért, úgyhogy nem adta jó szívvvel már. S akkor megkaptam egy hétre [...].” *R34*

A nyolcvanas évek kedvelt könnyűzenei előadói a következők voltak: *Boney M.*, *ABBA*, *Ricky and Power*. Az elektronikus és rockzenében: *Depeche Mode*, *Deep Purple* stb. Románia-szerte hallgatták, csempészték be az országba, és másolták a lemezeket. Rockzenei rajongónak lenni

azt jelentette, hogy létre kellett hozni vagy részévé kellett válni egy, már kialakult hálózatnak, amely informális kapcsolatokat és hivatalos intézményeket egyesített. A legfrissebb nyugati felvételek megszerzése társadalmi feltételekhez kötött volt: minél magasabb társadalmi státusú volt valaki, annál könnyebb volt megszerezni a felvételek másolatait, ami egy szimbolikus státuszt is biztosított az adott személynek. A feketepiac és az informális hálózatok döntő szerepet játszottak mind a jazz-, mind a rockzene romániai fogyasztásának történetében az 1980-as években, és egyre fontosabbá váltak. A terjesztési hálózatokat azért hozták létre, hogy népszerű zenei lemezeket terjesszenek a hallgatók, a középiskolás diákok, valamint a városi vagy vidéki lakóhellyel rendelkező gyári dolgozók között.¹⁹

„Diszkózenét hallgattunk, Neoton, Illés, Hungária, Modern Talking. Tiltott volt a rockzene, AC/DC-ért bevitték a rendőrségre, s szétverték. Metallica, Scorpions, Rolling Stones, Pink Floyd, István a királyt titokban.” R5

Ekkor az egyéni, a nyugati irányzatokat követő zenei preferenciák és az állam által tiltott előadók és zeneműfajok között meghúzódó feszültségben, egy szürkezónában váltak népszerűvé a *házbulik* is.

„Ezek a házbulik ekkor éltek virágkorukat, azoknak megint más hangulatuk volt, olyan sejtelmes fények, nem tudtad, hol jársz, ott lehetett ismerkedni, csajozni, pasizni. Szombatvasárnap volt diszkó, de az is csak 10-ig. Ott legtöbbször az volt, hogy csak bementünk, s szétnéztünk, megmutattuk magunkat, s akkor vártuk, hogy hova hívnak házbuliba. Cs. T.-nek volt egy nagy kuffere, azzal mentünk bulizni, abban a patentfogótól a csavarhúzóig minden volt, mert mikor a legjobban buliztunk, egyet pattant valami, és akkor kellett szerelni, és mindenki hasalt.” R5

A szárhegyi diszkó és a mozi összefonódása tehát annak a kényszernek a következtében jött létre, melyet a hatalom tiltásai (a tartalmat illetően) és elvárásai (havi bevételi díj teljesítése) hívtak életre.

„A kultúrotthonnak kellett volna legyen valamilyen bevétele, na, de ilyen bálból meg ilyen színházakból elég nehezen tudta összehozni, és akkor, ugye, diszkóból kellett fizetni. Na, aztán kinőttük a pincetermet [a Nyírfást], és felkerültünk a kultúrba, a kicsi terembe, ahol volt a mozi. Akkor már, ugye, fent a nagyterembe egy egész közösség elfért, és szerencsénkre úgy jött a vonat is, hogy hat órákor jött erre is, jött arra is. S akkor 11-kor [vissza] ugyanígy. A madéfalvi unokatestvéreim oda jártak Szárhegyre, és akkor Maroshévízről szintén odajártak.” R34

„Bukarestből mindig a nemzetközi slágereket lehetett összeszedni, de például a magyarokat más vonalakon kellett beszerezni. Általában lemezen jött be, s akkor addig másolgattuk,

¹⁹ Oancea Constantin Claudiu: *Mass Culture Forged on the Party's Assembly Line. Political Festivals in Socialist Romania 1948-1989*. Doctoral Thesis, Florence, European University Institute, Department of History and Civilization. 2015. 177–179.

míg jó minőségű lett, mert ugye ott táncoltak, s ugráltak, a tú azért elment, otthon is volt egy nagy zeneszekrény, és ott csináltuk.” R34

Tulajdonképpen a diszkó átvette a mozi helyét, amit nem ellenzett senki, a helyi vezetőség sem. A helyi KISZ szervezet és a néptanács támogatását élvezték a diszkót működtetők, mivel egy este alatt a havi kötelező teljesítendő bevétel többszörösét hozta a diszkó. A többletbevételből befektettek az újabb és újabb hangtechnikai eszközökre, illetve a KISZ-nek is jutott az összegből, például kirándulásokra, összejövetelek szervezésére, de ugyancsak a KISZ támogatta a helyi futballcsapatot is, és más helyi intézményeket:

„Úgy működött, hogy le kellett adni a pénz egy részét, mindenfélét biztosítani kellett.” R33
 „A kultúrigozgató, ő volt az alpolgármester is, mondta, hogy hát, a focistáknak zokni kell, vagy mezre kell, vagy labdára kell pénz, vagy mi volt [...] az orvosi rendelőnek az öreg Benkő volt a fogatos, na, annak kell széna, s akkor mindig gyűjtöttünk rá. Na, 1000 lej elég szénára? Elég [...]. Na, akkor 4-500 lejt én is eltettem, mert meg kellett venni a zenét.” R34

Beszerezések és „kreácsolás”

A következőkben azokat az informális gyakorlatokat és beszerzési megoldásokat ismertetem, amelyek segítségével a diszkó működésének technikai feltételei létrejöttek, beleértve a barkácsoló kreativitást („kreácsolás”) is. Először a zenét sugárzó eszközök beszerzését taglalom, majd a hangulat megteremtéséhez szükséges eszközök barkácsolási technikáit.

„Amikor én már a katonaságtól leszereltem, ugye, mindig összedobták a katonának a katonavacsorán²⁰ a pénzt, s akkor abból összejött egy Majak magnónak az ára, mikor leszereltem, akkor az első dolgom az volt, hogy elmentem Csíkszeredába, és vettem egy nagy orsós Majak magnót.²¹ Általában 45 perc volt egy szalag, és 3-at kaptunk, és akkor már nem volt elég az egy magnó, így vettem még egyet, s akkor nem kellett kölcsönkérni senkitől, és lehetett másolni. Amikor már ezek a Majak magnók leamortizálódtak, vettünk két Teslát²² helyette. Azok még profibbak, még jobbak voltak. A Tesla csehszlovák volt, azért el kellett menni Bukarestbe, és hát, pult alól lehetett beszerezni.” R34

A magnó beszerzése pult alól azt jelentette, hogy egy bukaresti kapcsolatokkal rendelkező ismerősön keresztül, nem hivatalos körülmények között lehetett csak megvásárolni a magnót. Az nem derül ki az elbeszélésből, hogy akkor éppen pénzzel vagy mással fizettek volna a magnóért, csak az, hogy a „vásár” gondos szervezést igényelt. A hangulat megteremtéséhez azonban önmagában nem volt elegendő a zenelejátszó magnó, mivel nem egy szimpla házibuli-mennyiségű társaság gyűlt össze. Szükség volt hangfalakra és fénytechnikára is.

²⁰ Katonabúcsúztató vacsorát a katonasághoz való bevonulás előtt tartottak. Ezeken az eseményeken a szülők, a közeli rokonok és a barátok vettek részt.

²¹ Szovjet gyártású szalagos magnó.

²² Csehszlovák gyártású szalagos magnó.

„Házilag csináltunk mindenféle hulladék hangszóróból hangfalakat, s mikor már gyűlt annyi pénz, akkor már vettünk egy rendes hangfalat. A gyárból, amit tudtak, megszerezték, ami kellett a diszkóba, minden megszületett. *R34*

A fények és a diszkógömb mint bulikellék elengedhetetlen részei volt a diszkónak. Ezekhez az eszközökhöz nem lehetett hozzájutni sem az országban, sem a külföldi kapcsolatokon keresztül, így a gyárból és az otthonról szerzett vagy intézett hulladék alkatrészekből barkácsolták össze vagy a magyarországi ismerősöktől kapott eszközöket átalakítva alkották meg például a fénytechnikát.

„Aztán Magyarországról hoztak ilyen zöld, piros tollbetéteket, s akkor T. intézte a lakkot valahonnan a tekeréskelőlől, s kifűjtük, megfestettük az égőt, s egy estét kibírt, másik estére másik égőt kellett csinálni. Egy ilyen nagyobb földgömböt az iskolaigazgató adott ajándékba, mert addig forgatták a gyerekek, míg az alja kikopott. Hát nekünk az nem volt semmi, tettünk egy nagy alátétet, aztán kész. S akkor kellett csinálni egy ilyen formát, azt S. Á. nekünk szépen kívágta, s az alap, amit fel kellett kockázni. Valaki szerzett valahonnan egy ablaktörő motort, másik hozott egy transzformátort [...]. Amikor már nem kellett égőket festeni, L.-nek az apja a traktorállomásról hozott egy traktorlámpát. Magát az üveget meg egy keretet, s akkor csináltunk egy fadobozt, s beletettük az üveget, s akkor ilyen nejlont rá. Azt megint Magyarországról hozták, ilyen nejlonpungát,²³ azt tettük rá. Nekem ezek az egyszínűek kellettek, rátettem az üvegre, rátettem a tartót, ami tartotta, és nem égett le, abból volt színes fény.” *R34*

Azok, akiknek volt lehetősége hozzájárulni a diszkóhoz szükséges eszközök beszerzéséhez, barkácsolásához, nem kellett belépőt fizetniük. Ez egy olyan megállapodás volt, amelyet mindenki elfogadott. A belépő ára a kezdetekben öt lej volt, később tíz lejre emelkedett, egészen a rendszerváltásig, amíg a leírt keretek között működött a diszkó.

„Hét közben ezen ment az agyalás, hogy mit csináljunk ahhoz, hogy hétvégére legyen jó. Az első fényorgona olyan volt, hogy kapsolgattam kézzel, ritmusra, föl-le, föl-le. Valaki adott egy ilyen sárga villogót is.” *R34*

Ugyan a leírt feltételek szerint jól működött a diszkó, és helyileg virágzó szórakoztatóiparrá vált, de hivatalosan a megyei pártbizottság és kultúrbizottság szabályrendszerének is meg kellett felelnie a szárhegyi kultúrotthonnak, amely magában foglalta a mozit és egyben a diszkót is. A teljesítés tehát biztosítva volt a diszkó működésével, viszont a lejátszott zenék eltértek az országosan engedélyezett, hivatalos listától. Csakúgy, mint a színjátszókörök, néptáncsoportok és más, helyi amatőr formációk működése esetében, a diszkó zeneszámainak listáját is „aprobáltatni” (engedélyeztetni) kellett. A mozi és a diszkó egyesülésének problémája a csikszeredai kultúrbizottság ellenőrzési alkalmakor vált fontos, megoldandó feladatnak. Az

²³ Műanyag szatyor.

előbbieken is említésre került, hogy jóval több bevétel származott a diszkóból, mint magából a moziból és együttesen a kultúrotthon működéséből.

„S egyszer érkezett egy ellenőrzés Csíkszeredából a mozivállalattól. Úgy bömbölt a zene hogy csak na. Bejöttek, s kérdezik, ki intézi? Mondom, én vagyok, s hát hogyhogy? Ceaușescu elvtársnak a nem tudom mijét levetítettük-e? Mondom, le volt vetítve délután, most megy a zene. S mondják, hogy ez így nem jó, s mondom, megemelték a keretet, s másképp nem lehet teljesíteni, és nem történt semmi. Senki nem tudta megmondani, hogy most vetítünk vagy diszkózunk. Ezt kérdeztem: »Fiúk, mi legyen? Vetítünk winetous filmet? Igen! Megnézzük a Ceaușescu elvtársnak a nem tudom milyen [...]? Nem! Szólhat a zene? Igen!« Na, akkor el volt intézve. Eladtunk egy pár tömb mozijegyet, mindenki boldog volt. Jól szórakoztak, a környékről odajárt mindenki.” R34

A megyei kultúrbizottság elnöke, Májai Albert engedélyezte a zeneszámokat. Nemcsak a listát kellett elküldeni a bizottsághoz, hanem a teljes anyagot, amely három-négy szalagot jelentett, ennek többségében román nyelvű zeneszámokat kellett tartalmaznia.

„Na most úgy meg volt gyűlve a bajunk, amíg összegyűjtöttem. A régi szalagokat rámásoltuk, de nem találtam román zenét, volt egy nagydarab [román] nő, s az rengeteget énekelt, amiket énekelt, rámásoltuk, de hú, de nehéz volt. S akkor föl kellett venni, s akkor csináltunk próbavételt, s akkor felvettük. Most, hogy mennyit hallgatott meg belőle, azt nem tudjuk, de kaptunk ilyen írásos engedélyt, hogy az általa meghallgatott zene megfelel a szocialista akármilyen követelményeknek.” R34

Bálokból népi diszkó

A vizsgált korszakban a bálók arculata markánsan megváltozott. Az elektronikus hangszerek terjedésének, fejlődésének és a zeneszolgáltató hangtechnikai eszközöknek köszönhetően a hagyományos népi zenekarok háttérbe szorultak. A diszkók hatására a bálokon egyre népszerűbbek voltak a könnyűzenei slágerek, a pop, a rock and roll. Ezzel nem okvetlenül a bál mint közösségi esemény tűnt el, hanem átformálódott a rendezvény jellege.²⁴ A lokális rendezvényeken is egyre népszerűbbé vált a magnóról szolgáltatott zene.

„Akkor már a fűvőzenekar feloszlóban volt Szárhegyen, más zenekar nem volt, s akkor a nagyteremben [a kultúrotthonban] felraktuk ugyanazokat a cuccokat, s akkor ilyen keringő, népzene, tangó s csárdás s foxi szépen mind fel voltak véve. Aztán egyesek úgy csúfolták, hogy népi diszkó, de sokan jöttek. Ilyen magnós bál volt tulajdonképpen, minőségi zene szólt. Táncolni, mulatni jól lehetett rá. Volt olyan, hogy lagziba s névnapra is zenéltünk. Ennek a magnós zenének egy hátránya van, hogy az ilyen hallgatózene nem megy. Hiába nyújtja el az öreg, nem tartja a lépést vele, mint a primás. A tánczenére, arra istenien lehetett. A stúdióban felvett számok voltak ezek, a zene itt nem tévesztett. Általában ilyen neves

²⁴ Ștefănescu: *i. m.* 242–244.

zenészek, Kordának voltak számai, aztán bejött a Neoton s Zoltán Erika. Jajj, akkora bulikat csaptunk!!!” R34

A bálók és multságok arculatát, ha meg is változtatta a magnós zene, az alapvető funkciója nem szűnt meg. Továbbra is olyan közösségi, szabadidő-eltöltési lehetőség volt, ahol ismerkedni, találkozni, beszélgetni, mulatni lehetett. Simona Ștefănescu szerint a szórakozás népi jellege a Ceaușescu-korszakban rohamos változáson ment át, amelynek a kulturális, társadalmi változás és a technológiai fejlődés volt a kiváltó oka, nem pedig a kommunista rendszer evolúciója. Másrészt a korszakban az egyéni identitást kifejező szórakozási lehetőségek (bál, mozi) elégtelen volta miatt, a konkrét szórakozási funkcion túl, mint találkozási alkalom jelentősen felértékelődött.²⁵

Összegzés – értelmezés

A tanulmányban a hatalom által hivatalosan funkcionáló intézmény működését próbáltam rekonstruálni. A kulcsszemély a *diszkós*,²⁶ aki elsőként a diszkó működtetésében érdekelt, de fokozatosan átveszi a mozi irányítását is.²⁷ Hivatalosan az öntöde alkalmazottja, azonban mellékkereseti lehetőséget kínál a diszkó üzemeltetése annak ellenére, hogy az hozzá tartozott a kultúrotthon hivatalosan elszámolható és ellenőrizhető tevékenységéhez. A diszkó elindítása a kezdetekben, a hetvenes években a Bukarestben élő, de szárhegyi felmenőkkel rendelkező barátjához kapcsolódik, aki a nyári szüneteket a faluban töltötte. Ő a másik stabil hálózati szál az aktuális külföldi zeneszámok beszerzésében. A kapcsolat mindvégig megmaradt, és ez a személy kiemelt szerepet játszott a drágább technikai eszközök megvásárlásakor is. Itt nem pusztán egy hosszú távú csereakció figyelhető meg, hanem egy baráti kapcsolatra épülő beszerzési, szívességnyújtó rendszer. A kapcsolat társadalmi erőssége kézzelfogható. A diszkós további, a diszkót legitimáló kapcsolathálójának kulcsszemélyei a helyi előljárók és a hivatalosságot reprezentálók: a párt propagandatitkára, a KISZ-elnök, akikkel jó viszonyban van. Ezek a személyek tulajdonképpen nem akadályozzák tevékenységét, hanem látván annak nyereséges működését, ők is „kivesznek” belőle. Ennek köszönhetően a diszkó és a mozi hivatalosan külön-külön működik, azonban a valóságban, informálisan egybefonódva, amelyben a diszkó termeli a bevételt, a hivatalos szervezetek számára is, ugyanakkor a működtetőnek második bevételt termel. A diszkó így informális, második gazdasági forrássá válik. A közös érdek itt nem az identitásra épül, hanem a szórakoztatóiparra, ami arra sarkallja a résztvevőket, hogy hallgatólagosan beleegyezzenek az illegális üzleti tevékenységbe, sőt részt vállaljanak belőle.²⁸ Másrészt mindez arra példa, amikor a találékonyág ötvözése a kooperációs technikákkal és a hivatalosságból érkező toleranciával tulajdonképpen egy virágzó üzleti tevékenységet termel. Egy közösségi tevékenységet is láthatunk, amelyben a barátok és a munkatársak általi kölcsönös

²⁵ Biró A. Zoltán: *A hagyomány „ápolásáról” avagy a reprezentációs folklorizmusról*. Korunk XLI(1982) 7. 51–53.; Ștefănescu: *i. m.* 258.

²⁶ R35.

²⁷ A diszkó irányítását nemcsak informálisan veszi át, hanem hivatalosan is. A mozi üzemeltetéséhez szükséges mozigépésvizsgát kellett letenni.

²⁸ Eric Gordy: *Introduction: Group Identity and the Ambivalence of Norms*. = *Global Encyclopaedia of Informality. Understanding Social and Cultural Complexity*. Szerk. Alena Ledeneva. London, UCL Press 2018. 219.

segítségnyújtás, az eszközök beszerzése és barkácsolása olyan trükköket rejt magában (beszerzés, „intézések”, eszközök gyárban való elkészítése), amelyek a formális gazdaság keretein belül működnek, azonban mégis láthatatlanok maradnak.²⁹ Ennek a komplex informális gazdasági és üzleti tevékenységnek ambivalenciái abban ragadhatók meg, hogy segíti a résztvevőket is, a kulturális intézmény hivatalosságának megfelelését is, illetve kizsákmányolja a formális gazdaság szférát, mivel magánrészre, az informális működtetésre és más formális intézmények részére is gazdasági hasznot termel.³⁰ Végezetül pedig egy közös szolidaritási rendszert láthatunk a helyi és azon települések résztvevőitől, akik rendszeres vendégei voltak a diszkónak. Olyan zenészműsorokat játszottak, amelyeket a hivatalos szabályozások nem engedtek volna, viszont a helyi hatalom közvetítői szemet hunytak fölött, mivel mindenkinek jutott egy kis szívesség cserébe. Tehát a diszkó a fiatalság *mi-zene* és *mi-szórakozás* alkalma volt, amikor nyugati és magyarországi slágerekre mulathattak, nem az ellenállás szándékával, hanem inkább a nyugati minta és divat utáni vágyakozás, az esztétikai preferenciák vezérelték őket.

Interjúk

Kód	Interjú fajtája	Válaszó neve	Település	Munkaterület	Születési idő
R5	Személyes	nő	Gyergyószárhegy	szakmunkás	1970
R10	Személyes	nő	Gyergyószentmiklós	kulturális élet, adminisztráció	1939
R33	Személyes	nő	Gyergyószárhegy	szakmunkás	1968
R34	Személyes	férfi	Gyergyószárhegy	szakmunkás	1961
R45	Személyes	nő	Gyergyóalfalu	oktatás	1959

Disco Lights from a Tractor's Headlights. The Operation of a Village Disco in the 1980s.

Keywords: informality, entertaining, modernization, socialism, disco, Hungarians in Transylvania

The case study reconstructs the operation of the Lázarea (Gyergyószárhegy) disco in the 1980s, taking into account the informal networks, official prohibitions and permissions, and the phenomenon of socialist DIY. The case study shows that operating the disco with cooperative techniques and tolerance from the authorities produced a thriving business. It was considered a legitimate leisure opportunity by the state, but behind the formal framework an informal network operated the disco, whose function was the use and distribution of Western European and American media products and consumer goods.

²⁹ Scott Radnitz: *Conclusion: How Do Tools of Evasion Become Instruments of Exploitation?* = *Global Encyclopaedia of Informality. Understanding Social and Cultural Complexity*. Szerk. Alena Ledeneva. London, UCL Press. 2018. 151.

³⁰ Ledeneva: *i. m.* 3.